

KSZTAŁTOWANIE KOMPETENCJI JĘZYKOWYCH: GRAMATYKA, FONETYKA, LEKSYKA

*Wiesław Tomasz Stefańczyk**

UWAGI NA TEMAT GRAMATYKI ONOMASTYCZNEJ (NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH TOPONIMÓW OBCYCH I POLSKICH)

Słowa kluczowe: toponim, liczba, rodzaj, przypadek, nieodmienność

Streszczenie. Artykuł przedstawia prawidłowości w zakresie podstawowych kategorii fleksyjnych (tj. rodzaju, liczby i przypadku) obcych i polskich toponimów. Materiał źródłowy stanowią nazwy państw świata i ich stolic, największe miasta świata oraz największe miasta Polski. Z badań wynika, że rodzaj męski mają zasadniczo toponimy o wygłosie spółgłoskowym, rodzaj żeński – nazwy własne zakończone na *-a*, natomiast rodzaj nijaki – leksemy z wygłosowymi samogłoskami: *-e*, *-i//y*, *-o* oraz *-u*. Zdecydowana większość toponimów ma postać liczby pojedynczej, jedynie niewielka ich część to formy plurale tantum, o czym decydują czynniki semantyczne, np. *Stany Zjednoczone*, *Komory* bądź historyczne, np.: *Węgry*, *Niemcy*. Toponimy rodzaju męskiego odmieniają się według paradygmatu deklinacji męskiej, przy czym nazwy obce mają w D. lp. na ogół końcówkę *-u*, natomiast nazwy polskie najczęściej zakończenie *-a*. Leksemy rodzaju żeńskiego odmieniają się według wzorca deklinacji męskiej, natomiast toponimy rodzaju nijakiego są w ponad 90% nieodmienne.

UWAGI OGÓLNE

Celem artykułu jest próba ustalenia prawidłowości w zakresie podstawowych kategorii fleksyjnych obcych i polskich toponimów, tj. ich rodzaju, liczby i przypadku, a także wskazanie ewentualnych różnic między gramatyką nazw własnych a pospolitych. Artykuł stanowi kontynuację badań nad fleksją nazw własnych przedstawionych w szkicu *W sprawie fleksji nazw własnych* (Stefańczyk 2012).

* reinhold5@interia.pl, Katedra Języka Polskiego jako Obcego, Uniwersytet Jagielloński, ul. Grodzka 64, 31-044 Kraków.

Zagadnienie fleksji, lub szerzej – gramatyki nazw własnych, nie doczekało się dotychczas pełnego opracowania. Nie wiadomo zatem, jak dalece gramatyka nazw własnych różni się od gramatyki nazw pospolitych (por. Cieślikowa 2000). W ciągu ostatnich lat powstają jednak próby wypełnienia tej luki. Na uwagę zasługują zwłaszcza trzy opracowania: *Mały słownik nazw własnych* (Cieślikowa (red.) 2002), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (Rzetelska-Feleszko (red.) 1998) oraz *Mały słownik polskich miast, państw Europy, ich stolic i mieszkańców* (Czopek-Kopciuch i in. 2010). Warto dodać, że pewne informacje dotyczące fleksji nazw własnych są zawarte także w gramatykach języka polskiego – zarówno w ujęciach tradycyjnych (Klemensiewicz 1984), jak i nowszych (Grzegorzczkowska i in. 1998).

Podstawę badań stanowią nazwy państw świata i ich stolic opracowane przez Komisję Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju (Czerny, Zych 2003, 2006), nazwy 60 największych miast świata oraz nazwy 30 największych miast Polski opracowane przez Główny Urząd Statystyczny. Dla celów porównawczych w analizie uwzględniono dodatkowo także inne obce i polskie toponimy nie zawarte we wskazanych źródłach typu *Buriacja, Sycylia, Bawaria, Barcelona, Bilbao, Palermo, Cambridge, Tartu, Turku*. Analiza obejmuje ok. 700 leksemów, co stanowi jedynie niewielką, choć najbardziej reprezentatywną, część bogatego materiału toponimicznego. Ze względu na fakt, że są to nazwy o wysokiej frekwencji, materiał ten może być przydatny w glottodydaktyce polonistycznej.

W analizie uwzględniono realizację fonetyczną poszczególnych leksemów, natomiast ich postać ortograficzną brano pod uwagę jedynie wówczas, gdy miała ona związek z fleksją.

1. CZĘŚĆ ANALITYCZNA

1.1. Kategoria liczby

Z przeprowadzonych badań wynika, że zdecydowana większość toponimów ma postać liczby pojedynczej, np.: *Izrael, Ekwador, Pakistan, Egipt, Kamerun, Sтамбул, Boliwia, Argentyna, Kanada, Lizbona, Canberra, Kosowo, Sarajewo, Kongo, Wilno, Chicago, Toronto, Chile, Harare, Duszanbe, Male, Jaunde, Burundi, Haiti, Kigali, Nairobi, Tbilisi, Peru, Baku, Mogadyszu, Thimphu, Vanuatu*, w tym nazwy polskie, np.: *Polska, Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław, Opole, Zabrze*.

W analizowanym materiale odnotowano 23 toponimy, mające postać liczby mnogiej, w tym 17 nazw państw oraz sześć nazw miast. Kategorię liczby nazw państw – podobnie jak w innych językach – determinują zasadniczo czynniki semantyczne, są to bowiem na ogół zespoły terytorialne, np.: *Filipiny, Malediwy, Komory, Grenadyny, Seszele, Bahamy, Wyspy Św. Tomasza, Wyspy Salomona, Wyspy Marshalla, Stany Zjednoczone, Zjednoczone Emiraty Arabskie* (por. ang. *Philippines, Maldives*,

Comoros, The Bahamas). W wypadku sześciu nazw państw kategoria liczby mnogiej jest zdeterminowana przez czynniki historyczne: *Chiny, Indie, Czechy, Niemcy, Włochy, Węgry*, przy czym cztery ostatnie to nazwy krajów utworzone od ich mieszkańców, por. też *Morawy, Mazury, Kujawy, Kaszuby* (Klemensiewicz 1984).

W grupie nazw miast odnotowano dwa toponimy obce, mające postać liczby mnogiej, tj.: *Ateny i Helsinki* (por. też *Saloniki, Druskienniki, Troki, Syrakuzy*) oraz cztery nazwy polskie: *Tychy, Katowice, Gliwice, Kielce* (por. też np.: *Skiernewice, Masłowice, Myślenice, Pabianice, Bronowice*).

1.2. Kategoria rodzaju

W celu ustalenia prawidłowości w zakresie kategorii rodzaju gramatycznego dokonano podziału ogółu toponimów na dwie grupy: nazwy własne zakończone na spółgłoskę (ze względu na znikomą liczbę przykładów w grupie tej zamieszczono również toponimy z wygłosowym *-um*) oraz zakończone na samogłoskę.

1.2.1. Toponimy o wygłosie spółgłoskowym

W grupie ok. 150 toponimów o wygłosie spółgłoskowym odnotowano ok. 130 leksemów rodzaju męskiego, np.: *Iran, Irak, Honduras, Meksyk, Ekwador, Gabon, Senegal, Bombaj, Madras, Waszyngton, Nowy Jork, Johannesburg, Bangkok, Ulan Bator, Pekin, Paryż, Budapeszt, Bukareszt, Londyn, Dublin*, w tym nazwy polskie typu *Kraków, Wrocław, Poznań, Gdańsk, Szczecin, Lublin, Białystok, Radom, Sosnowiec, Toruń, Bytom, Rzeszów, Olsztyn, Rybnik, Płock, Elbląg* (por. też *Hamburg, Hanower, Irkuck, Władywostok, Mediolan, Turyn, Triest, Sopot, Kołobrzeg, Koszalin, Łańcut, Aleksandrów, Elk*).

W analizowanej grupie odnotowano ok. 20 toponimów, wyłącznie endonimów, głównie nazw miast, mających rodzaj nijaki, np.: *Caracas, Buenos Aires, Vaduz, La Paz, Los Angeles, Kingstown, Bridgetown, Saint Vincent, Port Louis, Liberville, Brazaville*. W rzeczywistości tego typu leksemów jest znacznie więcej, por. np.: *Dallas, Las Vegas, Las Palmas, Glasgow, Sheffield, Essen, Betlejem*. Być może, wartość kategorii rodzaju gramatycznego omawianych toponimów związana jest z rodzajem jakim rzeczownika miasto, określającego typ obiektu. Zagadnienie to wymagałoby jednak dalszych badań, przynoszących nowe dane i prowadzących do większych uściśleń.

W omawianej grupie odnotowano ponadto izolowane toponimy *Białoruś, Łódź, Bydgoszcz*, mające uwarunkowany historycznie rodzaj żeński (por. też *Ruś, Żmudź*).

Na odrębną uwagę zasługują toponimy z wygłosowym *-um*. W badanym materiale odnotowano jeden tego typu leksem – *Chartum*, mający rodzaj męski. Większość nazw własnych, a także rzeczowników pospolitych zakończonych na *-um* jest rodzaju nijakiego, por. np.: *Bizancjum, Lacjum, Monachium, Bochum, Kafarnaum, Neum: akwarium, muzeum, gimnazjum, liceum, aluminium*.

1.2.2. Toponimy o wygłosie samogłoskowym

Badany materiał zawiera nazwy własne z wygłosowymi samogłoskami *-a*, *-e*, *-i/-y*, *-o* oraz *-u*. Samogłoski te, na co wskazuje poniższa analiza, implikują określony rodzaj gramatyczny.

1.2.2.1. Toponimy z wygłosowym *-a*

W grupie ok. 170 toponimów z wygłosowym *-a* dominują niemal bezwyjątkowo leksemy rodzaju żeńskiego, np.: *Holandia, Belgia, Francja, Portugalia, Grecja, Turcja, Czarnogóra, Chorwacja, Serbia, Rumunia, Jerozolima, Lizbona, Moskwa, Dżakarta, Kinszasa, Lima, Bogota, Dhaka, Kalkuta, Aleksandria, Jokohama*, w tym nazwy polskie typu *Polska, Warszawa, Gdynia, Częstochowa, Ruda Śląska, Dąbrowa Górnicza* (por. też np. *Katalonia, Laponia, Buriacja, Sycylia, Toskania, Bawaria, Coimbra, Barcelona, Lubeka, Moguncja*).

W omawianej grupie odnotowano dwa toponimy z wygłosowym *-a*, które według ustaleń Komisji mają rodzaj nijaki, tj.: *Samoa* i *Tonga* (por. *Goa*).

1.2.2.2. Toponimy z wygłosowym *-e*

Omawianą grupę tworzy ponad 20 toponimów, mających bezwyjątkowo rodzaj nijaki, np.: *Naddniestrze, Wybrzeże Kości Słoniowej, Chile, Zimbabwe, Harare, Bangalore, Pune, Male, Duszanbe, Gaborone, Jaunde, Secure*, w tym nazwy polskie typu *Zabrze, Opole* (por. też np. *Hale, Edirne, Medjugorie, Calais*).

1.2.2.3. Toponimy z wygłosowym *-i/-y*

W analizowanej grupie, obejmującej ok. 30 nazw własnych, dominuje wyłącznie rodzaj nijaki, np.: *Burundi, Haiti, Dżibuti, Malawi, Suazi, Tbilisi, Delhi, Nairobi, Kigali, Hanoi, Karaczi, Moroni, Calgary* (por. też np.: *Bali, Miami, Bari, Nagasaki, Rovaniemi*).

1.2.2.4. Toponimy z wygłosowym *-o*

W omawianej grupie, którą tworzy ponad 40 toponimów, odnotowano wyłącznie leksemy rodzaju nijakiego, np.: *Sarajewo, Wilno, Berno, Monako, Kongo, Maroko, Santiago, Quito, Tokio, Oslo, Montevideo, Toronto, Chicago, San Francisco, Majuro, Porto Rico, Santo Domingo* (por. też np.: *Brno, Porto, Bilbao, Palermo*).

1.2.2.5. Toponimy z wygłosowym *-u*

W omawianej grupie odnotowano wyłącznie toponimy rodzaju nijakiego, np.: *Peru, Mogadiszu, Baku, Thimphu, Nauru, Vanuatu, Wagadugu, Maseru, Vaiaku, Tuvalu*, por. też *Korfu, Turku, Tartu*.

Z powyższej analizy wynika, że rodzaj gramatyczny nazw własnych jest determinowany zasadniczo przez czynniki fonetyczne, tj. wygłos rzeczownika. Podobne

prawidłowości w zakresie kategorii rodzaju gramatycznego wykazują także rzeczowniki pospolite (por. Przybylska 2010). Różnica między obiema grupami nazw wyraża się w tym, że nomina propria o wygłosie konsonantycznym twardym typu *Dallas*, *Los Angeles*, *Caracas* mają rodzaj nijaki, podczas gdy appellativa zakończone na spółgłoskę twardą są rodzaju męskiego, np.: *mobing*, *blog*, *hałas*.

1.3. Kategoria przypadku

1.3.1. Odmiana toponimów rodzaju męskiego

Toponimy rodzaju męskiego oprócz leksemów o wygłosie labialnym twardym, pierwotnie miękkim, odmieniają się zasadniczo według poniższego wzorca:

M.B.	<i>Gdańsk</i>	<i>Seul</i>	<i>Madryt</i>	<i>Bagdad</i>
D.	<i>Gdańska</i>	<i>Seulu</i>	<i>Madrytu</i>	<i>Bagdadu</i>
C.	<i>Gdańskowi</i>	<i>Seulowi</i>	<i>Madrytowi</i>	<i>Bagdadowi</i>
N.	<i>Gdańskiem</i>	<i>Seulem</i>	<i>Madrytem</i>	<i>Bagdadem</i>
Msc.W.	<i>Gdańsku</i>	<i>Seulu</i>	<i>Madrycie</i>	<i>Bagdadzie</i>

Z badań wynika, że analizowane nazwy własne odmieniają się podobnie jak rzeczowniki pospolite. Pewnego komentarza wymaga jednak postać dopełniacza, gdzie występuje zarówno zakończenie *-u*, jak i *-a*. Przeprowadzona analiza wykazuje, że w grupie toponimów obcych zdecydowanie dominuje końcówka *-u*, np.: *Iranu*, *Iraku*, *Ekwadoru*, *Senegalu*, *Bombaju*, *Meksyku*, *Hondurasu*, *Waszyngtonu*, *Nowego Jorku*, *Budapesztu*, *Bukaresztu*, *Rzymu*, *Londynu*, natomiast w grupie nazw polskich przeważa zakończenie *-a*, np.: *Krakowa*, *Rzeszowa*, *Szczecina*, *Lublina*, *Olsztyna*, *Sosnowca*, *Rybnika*, *Płocka*, *Elbląga*, *Poznań*, *Torunia*. Z drugiej jednak strony toponimy obce mają również końcówkę *-a*, natomiast polskie *-u*, np.: *Izraela*, *Kijowa*, *Kiszyniowa*, *Mińska*, *Mauritiusa*, *Berlina*, *Dublina*, *Tallinna*, *Wiednia*, *Paryża*, *Luksemburga*, *Johannesburga*, *Petersburga*, *Kołobrzegu*, *Białegostoku*, *Elku*, *Sopotu*.

Bliższa analiza wykazała, że końcówkę *-a* zarówno w grupie obcych, jak i polskich toponimów determinują czynniki fonetyczne oraz morfologiczne (słowotwórcze). Leksemy o wygłosie miękkim mają zawsze końcówkę *-a*, np.: *Wiednia*, *Kazania*, *Erewania*, *Poznań*, *Torunia*. Toponimy z sufiksami: *-ów*, *-sk(-ck)*, *-in//-yn*, *-ec*, *-nik* otrzymują zawsze zakończenie *-a*, np.: *Kijowa*, *Kiszyniowa*, *Krakowa*, *Rzeszowa*, *Mińska*, *Irkucka*, *Gdańska*, *Płocka*, *Szczecina*, *Olsztyna*, *Ołomuńca*, *Sosnowca*, *Janowca*, *Dubrownika*, *Rybnika*. W wypadku nazw obcych istotne są ponadto elementy: *-lin* oraz *-burg*, implikujące końcówkę *-a*, np.: *Dublina*, *Berlina*, *Tallinna*, *Luksemburga*, *Petersburga*, *Johannesburga*, *Strasburga*, *Pittsburgha*.

Zarówno endonimy, jak i egzonimy – o ile nie są zdeterminowane wskazanymi wyżej czynnikami – mają zasadniczo końcówkę *-u*, np.: *Montrealu*, *Senegalu*, *Budapesztu*, *Asyżu*, *Rzymu*, *Bukaresztu*, *Londynu*. Wydaje się zatem, że forma *Paryża* jest osobliwością.

Nazwy *Izrael* i *Mauritius* – podobnie jak inne eponimy – mają w dopełniaczu końcówkę *-a* zdeterminowaną semantycznie, por. *kałasznikowa, forda, kolta, prysznicza*.

Toponimy o wygłosie labialnym twardym, pierwotnie miękkim, mają uwarunkowany historycznie typ deklinacji: M.B. *Wrocław, Zagrzeb*, D. *Wrocławia, Zagrzebia*, C. *Wrocławowi, Zagrzebiowi*, N. *Wrocławiem, Zagrzebiem*, Msc. W. *Wrocławiu, Zagrzebiu*. Wszystkie odnotowane leksemy – podobnie jak nazwy o wygłosie miękkotematowym typu *Wiedeń, Poznań* – otrzymują w D.lp. końcówkę *-a*.

Omawiana grupa oprócz izolowanego toponimu *Zagrzeb* charakteryzuje się występowaniem sufiksów: *-om, -im* oraz członu *-cław (-sław)*, np.: *Radom, Bytom, Wolbrom, Stradom, Strzegom, Oświęcim, Okocim, Prokocim, Wrocław, Braclaw, Jarosław* (por. Westfal 1956).

W analizowanym materiale odnotowano izolowany zrost *Białystok* (w przypadkach zależnych jest to zestawienie), mający następujący typ odmiany: M.B. *Białystok*, D. *Białegostoku*, C. *Białemustokowi*, N. *Białymstokiem*, Msc. *Białymstoku*, W. *Białystoku*, por. też *Krasnystaw* (Grzegorzczukowa i in. 1998).

W grupie rzeczowników rodzaju męskiego odnotowano ponadto nieodmienny toponim *Ulan Bator*. Według ustaleń Komisji fakultatywnie odmienny może być człon *Bator*, praktyka językowa wskazuje jednak, że jest to indeklinabilium (por. też *Cambridge*).

Z badań wynika, że typowymi sufiksami nazwotwórczymi, nie występującymi w grupie rzeczowników pospolitych, są: *-ów, -sk (-ck), -in//-yn*, a także *-om, -im* oraz człon *-cław (-sław)*.

1.3.2. Odmiana toponimów rodzaju żeńskiego

Zasadniczy zrąb toponimów rodzaju żeńskiego, zarówno obcych, jak i polskich, odmienia się według poniższego wzorca:

M.	<i>Warszawa</i>	<i>Portugalia</i>	<i>Korea</i>	<i>Podgorica</i>
D.	<i>Warszawy</i>	<i>Portugalii</i>	<i>Korei</i>	<i>Podgoricy</i>
C. Msc.	<i>Warszawie</i>	<i>Portugalii</i>	<i>Korei</i>	<i>Podgoricy</i>
B.	<i>Warszawę</i>	<i>Portugalię</i>	<i>Koreę</i>	<i>Podgoricę</i>
N.	<i>Warszawą</i>	<i>Portugalią</i>	<i>Koreą</i>	<i>Podgoricą</i>
W.	<i>Warszawo</i>	<i>Portugaliao</i>	<i>Koreo</i>	<i>Podgorico</i>

Izolowane toponimy o wygłosie konsonantycznym, tj. *Białoruś, Łódź* oraz *Bydgoszcz*, odmieniają się podobnie jak rzeczowniki pospolite zakończone na spółgłoski miękkie i funkcjonalnie miękkie typu *gęś, gładź, poręcz*: M.B. *Białoruś, Łódź, Bydgoszcz*, D.C.Msc.W. *Białorusi, Łodzi, Bydgoszczy*, N. *Białorusią, Łodzią, Bydgoszczą*.

1.3.3. Odmiana toponimów rodzaju nijakiego

Zdecydowana większość toponimów rodzaju nijakiego, tj. ok. 110 leksemów, co stanowi ponad 90% ogółu badanych form, jest nieodmienna, np.: *Chile, Male, Duszanbe, Pune, Haiti, Burundi, Nairobi, Karaczi, Calgary, Monako, Oslo, Chicago, Toronto, San Francisco, Peru, Mogadyszu, Baku, Maseru*, w tym nazwy o wygłosie spółgłoskowym typu *Dallas, Las Vegas, Los Angeles, Caracas, Buenos Aires*.

Grupę tę tworzą zarówno toponimy często używane typu *Chicago, Toronto, Oslo*, jak i nazwy o niskiej frekwencji, np.: *Kigali, Rovaniemi, Maseru*. Większość analizowanych toponimów, zwłaszcza zakończonych na *-o* oraz *-e* spełnia wszelkie warunki odmiany, a mimo to zarówno w języku standardowym, jak i potocznym jest nieodmienna.

Tendencje do nieodmienności wykazują również rzeczowniki pospolite rodzaju nijakiego, głównie zapożyczenia typu *karate, karaoke, kiwi, alibi, hobby, molo, igloo, disco, tabu, rendez-vous, faux-pas, atelier*. We współczesnym języku polskim ponad 1% rzeczowników pospolitych stanowią indeklinabilia (Stefan-czyk 2007).

W badanym materiale odnotowano tylko osiem toponimów obcych odmien-nych, tj. *Kosowo, Sarajewo, Wilno, Berno, Wybrzeże Kości Słoniowej, Naddnie-strze*, w tym toponimy *Kongo* i *Maroko*, które w języku potocznym często są nieodmienne. Leksemy te odmieniają się według następującego paradygmatu: M.B.W. *Naddniestrze, Kongo, Wilno*, D. *Naddniestrza, Konga, Wilna*, C. *Naddniestrzu, Kongu, Wilnu*, N. *Naddniestrzem, Kongiem, Wilnem*, Msc. *Naddniestrzu, Kongu, Wilnie*.

Z analizy wynika, że nieodmienne są zwykle endonimy, np.: *Chicago, Toronto, Chile, Nairobi*, natomiast egzonimy są zazwyczaj odmienne, np.: *Wilno, Naddniestrze*.

Toponimy polskie typu *Bielsko-Biała, Zabrze, Opole* – w przeciwieństwie do obcych – są odmienne. W języku potocznym jednak w wypadku nazw dwuczło-nowych odmienia się często jedynie drugi człon, por. *do Bielsko-Białej*.

1.3.4. Odmiana toponimów plurale tantum

Leksemy plurale tantum odmieniają się według poniższego wzorca:

M.B.W.	Komory	Grenadyny	Seszele
D.	Komorów	Grenadyn	Seszeli
C.	Komorom	Grenadynom	Seszelom
N.	Komorami	Grenadynami	Seszelami
Msc.	Komorach	Grenadynach	Seszelach

W omawianej grupie poza uwarunkowaną historycznie formą miejscownika leksemów *Niemcy, Włochy, Węgry*, tj. *Niemczech, Włoszech, Węgrzech*, proble-matyczny jest jedynie dopełniacz, charakteryzujący się występowaniem trzech

końcówek równoległych: *-ów*, *-Ø* oraz *-i/-y*. Z badań wynika, że o doborze tych końcówek decydują trzy kryteria: semantyczne, morfologiczne (słowotwórcze) i fonetyczne, a także czynniki konwencjonalne. Kryterium znaczeniowe obejmuje toponimy twar-dotematowe, mające odniesienie do pojedynczego desygnatu, np.: *Komor*, *stan*, *emirat*, *land*, *Grenadyna*, *wyspa*, stąd formy dopełniacza z końcówką *-ów* oraz *-Ø*, np.: *Komorów*, *Stanów Zjednoczonych*, *Zjednoczonych Emiratów Arabskich*, *Niderlandów*, *Grenadyn*, *Wysp Marshalla*, *Wysp Salomona*. Końcówkę *-Ø* otrzymują ponadto wszystkie odnotowane toponimy utworzone od nazw mieszkańców, stąd formy *Czech*, *Węgier*, *Niemiec*, *Włoch*, *Kujaw*, *Mazur*, *Kaszub*.

Kryterium słowotwórcze obejmuje nazwy własne z sufiksami typu *-ice/-yce* (*-ce*), *-iska/-yska*, *-ki*, *-gi*, determinując końcówkę *-Ø*, np.: *Katowic*, *Gliwic*, *Pabianic*, *Skierniewic*, *Mościsk* (Friedelówna 1968). Być może formy typu *Helsinek*, *Salonik*, *Druskiennik*, *Suwałk* są implikowane przez kryterium morfologiczne.

Czynniki fonetyczne dotyczą leksemów miękko-tematowych i stwardniałych, determinując końcówkę *-i/-y*, np.: *Seszeli*, *Karkonoszy*.

Niekiedy o doborze końcówek decydują czynniki zwyczajowe, o czym świadczy m.in. nazwa *Tychy*, mająca postać dopełniacza zarówno z końcówką *-ów*, jak i *-Ø*.

Zagadnienie to wymaga dalszych badań uwzględniających pełny materiał onomastyczny.

WNIOSKI

Powyższa analiza prowadzi do następujących wniosków:

1. Zdecydowana większość toponimów ma postać liczby pojedynczej, np.: *Polska*, *Warszawa*, *Kraków*, *Łódź*, *Caracas*, *Lima*, *Peru*, jedynie niewielka ich część, tj. 17 nazw państw i dwie nazwy stolic, mają uwarunkowaną semantycznie, rzadziej historycznie postać liczby mnogiej, np.: *Filipiny*, *Komory*, *Wyspy Salomona*, *Węgry*, *Czechy*, *Helsinki*, *Ateny*.

2. Rodzaj gramatyczny obcych i polskich toponimów jest zdeterminowany na ogół przez czynniki fonetyczno-morfologiczne:

a) rodzaj męski mają rzeczowniki o wygłosie spółgłoskowym, np.: *Honduras*, *Luksemburg*, *Budapeszt*, *Poznań*;

b) rodzaj żeński mają toponimy zakończone na *-a*, np.: *Angola*, *Chorwacja*, *Polska*, *Warszawa*;

c) rodzaj nijaki mają toponimy z wygłosowymi samogłoskami *-e*, *-i/-y*, *-o* oraz *-u*, np.: *Duszanbe*, *Nairobi*, *Calgary*, *Baku*, a także pewna grupa endonimów o wygłosie spółgłoskowym typu *Caracas*, *La Paz*, *Dallas*.

3. Toponimy rodzaju męskiego odmieniają się według paradygmatu deklinacji męskiej. Większość nazw obcych ma w dopełniaczu końcówkę *-u*, np.: *Stambułu, Madrytu*, natomiast w grupie toponimów polskich zdecydowanie przeważa zakończenie *-a*, np.: *Krakowa, Poznania*.

Toponimy rodzaju żeńskiego odmieniają się według wzorca deklinacji żeńskiej, natomiast nazwy rodzaju nijakiego są w ponad 95% nieodmienne.

4. Nie istnieją w zasadzie różnice między gramatyką nazw własnych a pospolitych. Dostrzeżone różnice dotyczą częściowo pewnych aspektów słowotwórstwa i fleksji:

a) istnieje pewna grupa sufiksów nazwotwórczych typu *-ów, -sk* obcych słowotwórstwu pospolitemu;

b) nazwy własne (toponimy, antroponimy) – w przeciwieństwie do rzeczowników pospolitych – są w znacznym stopniu nieodmienne.

BIBLIOGRAFIA

- Cieślíkowa A., 2000, *Różnice między fleksją nazw własnych a pospolitych*, „Prace Filologiczne”, t. XLV, s. 83-90.
- Czopek-Kopciuch B., Bijak U., Cieślíkowa A., 2010, *Mały słownik polskich miast, państw Europy, ich stolic i mieszkańców*, Warszawa.
- Friedelówna T., 1968, *Kategoria plurale tantum w języku polskim*, Toruń.
- Grzegorzczakowa R., Laskowski R., Wróbel H. (red.), 1998, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1984, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Warszawa.
- Mały słownik odmiany nazw własnych*, 2002, red. A. Cieślíkowa, Kraków.
- Nazwy państw – Country Names*, 2006, oprac. M. Zych, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju, Warszawa.
- Nazwy państw świata, ich stolic i mieszkańców*, 2003, oprac. A. Czerny, M. Zych, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju, Warszawa.
- Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, 1998, red. E. Rzetelskaj-Feleszko, Kraków
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2011 r. Area and Population in the Territorial Profile in 2011*, 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Przybylska R., 2010, *Jakiego rodzaju gramatycznego jest zombie i CD? Jeszcze raz o rodzaju gramatycznym rzeczowników zapożyczonych z angielskiego*, „Język Polski”, t. XC, s. 246–255
- Stefańczyk W., 2007, *Kategoria rodzaju i przypadku polskiego rzeczownika. Próba synchronicznej analizy morfologicznej*, Kraków.
- Stefańczyk W., 2012, *W sprawie fleksji nazw własnych*, „Acta Universitatis Debrecenienis. Slavica”, t. XLI.
- Westfal S., 1956, *A Study in Polish Morphology*, Glasgow.

Wiesław Tomasz Stefańczyk

**REMARKS ON ONOMASTIC GRAMMAR
(ON THE EXAMPLE OF SELECTED FOREIGN AND POLISH TOPONYMS)**

Keywords: toponym, number, gender, case, uninflected word

Summary. The paper discusses regularities in the field of basic inflectional categories, i.e. those of gender, number and case of Polish and foreign toponyms. The source material is constituted by names of the countries of the world and their capital cities, as well as largest world and largest Polish cities. The analysis demonstrates that masculine gender is principally taken by toponyms with a consonant in the word-final position, feminine – by proper names ending in *-a*, whereas neuter – by lexemes with word-final vowels *-e*, *-i/-y*, *-o* as well as *-u*. By far the greatest number of toponyms have a singular form, only a small fraction of them are pluralia tantum, which is mainly determined by semantic factors, less frequently by historical ones. Masculine toponyms are declined according to the masculine paradigm, with foreign names as a rule having *-u* in Gen. sg, and Polish ones having *-a*. Feminine lexemes are inflected according to feminine paradigm, whereas neuter toponyms in 90% of cases remain uninflected.